

Bártfai Imréné Pálosi Ilona

I: Köszönjük szépen, hogy itt van velünk megint. Legyen szíves mindenekelőtt elmondani a nevét.

BI: Bártfai Imréné.

I: A lánykori neve?

BI: Pálosi Ilona.

I: Mikor született?

BI: 1930. augusztus 26.

I: Hol született?

BI: Debrecenbe.

I: Ica néni, jártunk itt már néhány héttel ezelőtt, pontosabban nem itt, hanem Ica néninél, és elbeszélgettünk arról, hogy mire tetszik emlékezni a második világháborús időkből. Most azért jöttünk vissza, hogy Ica néni emlékeit videóra rögzítsük. Most megint erről lesz szó. Az a kérdésem, először az a kérésem Ica nénihez, hogy legyen szíves visszaemlékezni, hogy Hajdúhadházán, ahol Ica néni élt a háborút megelőzően, illetve háború alatt milyen viszony volt a zsidók és a nem-zsidók között. Mire emlékszik Ica néni?

BI: Hát, jó a viszony a lakosság között, az jó viszony volt, nem voltak semmiféle konfliktusok, semmiféle nézeteltérések nem. Iskolában is jártam zsidó lányokkal, illetve gyerekekkel és barátnőm is volt köztük, zsidó lány, úgyhogy nem volt rossz kapcsolat se a lakosság, se a gyerek-

I: Név szerint milyen zsidó családokra emlékszik Hajdúhadházán?

BI: Hát azt már visszamenőleg elég nehéz erre emlékezni. Hát, emlékszek egy Deutsch nevezetű családra, akiknek fűszer- azt hiszem fűszer- és vegyeskereskedésük volt, és=és a

kislány velem járt iskolába és barátnőm is volt egyben, mert nagyon jóba voltunk, őt Editnek hívták. Aztán amikor több család- ott kereskedők voltak, és oda jártunk vásárolni, vagy hát mondjam azt, hogy szegények voltunk nagyon és előfordult, hogy hitelbe is vásároltak a hát főleg édesanyám, mert hát édesapám az elég korán meghalt, '41-be és a- anyámnak ott volt öt gyerek.

I: Kereskedőkre emlékszik?

BI: Hát, nem olyan nagyon, hát név szerint nem. Ezek a Deutsch család voltak, akit tudom, és hát volt még egy az utcánkban, egy ilyen a háznál kereskedett, hát olyat, hogy édességet, ilyen- hát Ezer édesnek hívták abba az időbe, meg tűzkövet, meg ilyeneket árult. Mondjuk azzal jóba voltunk, azzal a családdal.

I: Őt hogy hívták?

BI: Simi bácsiék, ők a- ő voltak. Hát a nénire, néninek a nevére nem emlékszem.

I: Voltak-e nyilasok Hajdúhadházán?

BI: Voltak, voltak. Volt, amikor ilyen őrzőjáratot tartottak inkább, amikor már a zsidóüldözés volt, mert nem volt szabad- szóval tiltott kijárási volt nekik, számukra, hogy így mondjam, és akkor meg hát a csoda tudja, hogy mit ellenőriztek, de szóval járkáltak karszalaggal. Nem csapatostul, hanem (...)-

I: Honnét derült ki, hogy ők nyilasok voltak?

BI: Karszalag- faluba ismerték is az egyéniségüket, másrészt pedig karszalag volt rajtuk.

I: Egyenruhában voltak?

BI: Nem emlékszem, de azt hiszem, hogy talán igen, talán ilyen=ilyen khaki színre emlékszem, ha az, de karszalag az rajta volt, és puska a vállukon. Vagy legalább is fegyver, fene tudja, hogy mi volt.

I: Ismerte személyesen is ezeket az embereket?

BI: Nem, nem, hát mi gyerekek voltunk.

I: Helyiek voltak ezek a nyilasok?

BI: Helyiek=helyiek=helyiek, hát aztán az tudva is volt, utána is, háború után is, akik- ezeket nem is vitték el katonának, vagy lehet, hogy mind katonák voltak visszavezényelve, azt én nem tudom.

I: Miket csináltak ezek a nyilasok, ott amikor ott járöröztek?

BI: Hát úgy megtiltották, hogy az utcán nem- nem közlekedhettünk bizonyos óra után. Meg hát én nem- nem tudnám így megmondani, hogy mi volt a feladatuk, de hát nyilván csak ez volt. Meg mikor már a gettót alakították, akkor hogy nem-e jöttek ki a gettóból, azt is őrizték, azt a területet, ahova a gettót kialakították.

I: Volt valami atrocitás, amiben ezek a nyilasok részt vettek?

BI: Hát nem emlékszem rá, de biztos volt, mert=mert félték tőlük az emberek, nemcsak a zsidók, hanem a polgárok is.

I: Miért?

BI: Hát volt abba az időbe- voltak a beszolgáltatások, meg a- ilyenek és bizonyos besúgó szerepeket is eljátszottak, vagy nem eljátszottak, szóval a- annyira sok- amit kötelező volt beszolgáltatás gabonából, meg ilyenek, azt=azt ellenőrizték, hogy úgy mondjam. Lesöpörték a padlást, ugye, amit használtak azt a kifejezést.

I: Ezt inkább az ötvenes évekről szokás mondani.

BI: Igen, azért mondom, akkor is volt.

I: Akkor is volt.

BI: Akkor is volt. Hát a háború alatt ugye vitték az élelmezést a katonáknak, biztosítani kellett.

I: Iskolában milyen jelei voltak annak, hogy valami készül a zsidók ellen, vagy valami- amire emlékszik?

BI: Nem, nem volt, mert nem volt. Én állami iskolába jártam, mert két iskola volt, három, mert volt egy polgári iskola és két- hat elemi, hát abba az időbe még hat elemi volt. Ottan volt állami iskola és volt egy katolikus iskola. Így lett- hát nem is tudom, hogy katolikus volt-e, de szóval én államiba jártam, ahova mindenki járt, cigány is, zsidó is, magyar. Más nemzetiség ott nem- vagy nem egy nemzetiségi hely volt.

I: A múltkor említette, hogy a középiskolába nem mehettek zsidók, a helyi középiskolába.

BI: Nem= nem=nem. Az kint volt a vasútállomáson. Nem, nem, tudomásom szerint nem. Akkor már nem vették fel őket.

I: Mikor volt kb.?

BI: Hát ez negyven- negyven- hát '42-ben fejeztem én be a hat elemi. Nem, akkor ez volt.

I: És akkor a helyi katolikus iskolába- vagy a helyi állami iskolába nem vették föl a zsidókat? Melyikbe nem vették föl a zsidókat?

BI: (Az állami iskola)- egyházi- az egyháziba. Hát nem is egy katolikus volt az azt hiszem, hanem egyházi. Egyházi, mert a polgáriba biztos, hogy nem vették fel őket. A polgári iskola az közel volt, az egy négyéves iskola volt, utána vezették be a 8 általánost, a háború után.

I: Tehát se az egyháziba, se a polgáriban nem mehettek a zsidók.

BI: Nem, nem.

I: És akkor mit csináltak a zsidó gyerekek, hova jártak iskolába?

BI: Hát, sehova, mert háború volt. Debrecenbe. Debrecenbe jártak elég sokan, felső iskolába is, vonattal mentek a gyerekek felső iskolába és gimnáziumba. Például nekem is volt unokatestvérem, aki- kettő is, aki Debrecenbe járt, kereskedelmi iskolába.

I: Emlékszik olyanra, hogy az iskolában a tanárok, vagy a diákok, mondjuk bántották szóval, tettel a zsidókat?

BI: Nem, nem.

I: Rigmusok a zsidók ellen? Volt ilyesmi?

BI: Hát olyan volt, igen, de az nem az iskolában volt, hanem a- hát mindig, ha valami atrocitás volt, akkor volt az inkább a- hogy is mondjam, a grundokon volt. *(nevet)*

I: Milyen atrocitás?

BI: Hát a gyerekek össze- vagy a fiatalok összevitakoztak például, mondjuk egy bál, ugye, mert abba az időbe bálók voltak. Ugye nem- és akkor ott összevitakoztak és akkor történt egy tömegpszichózis, ahogy szokták mondani és akkor ott, olyan helyen fordult elő.

I: De volt, hogy zsidók ellen történtek ilyen atrocitások, vagy ilyen-

BI: Igen=igen.

I: Látott ilyet Ica néni?

BI: Hát látni nem láttam, mert akkor még mi nem mehettünk, én- anyám, meg az én nagynéném az nem engedtek minket ilyen helyre.

I: De ilyen- a múltkor említett, hogy hallott ilyen mondókát, vagy-

BI: Ja, hát igen, igen.

I: Erre tetszik emlékezni?

BI: Igen=igen=igen.

I: Mi volt ez?

BI: Mindjárt egy pillanat. Hát, most majd eszembe fog jutni. Nem tudom. Zsi-- érdekes, nem jut eszembe most.

I: Valami olyasmi volt, hogy 'üssük'?

BI: Üssük a zsidókat bikacsökkal, igen=igen. Igen ez volt. Üssük.

I: Ez egy mondóka volt, vagy ének volt?

B: Rigmus, rigmus. Énekelték. Szóval mit tudom én, volt egy verekedés és akkor összeveszik a két csapat mondjuk összevitakoztak, hogy izé és akkor- hát látja, nem jut eszembe, csak az, hogy üssük a zsidókat bikacsökkal. De miért? Nem jut eszembe.

I: Tehát azt jelenti, hogy egy=egy zsidó gyerekcsapat, meg egy nem-zsidó gyerekcsapat összeverekedett?

BI: Nem kell abba, hogy csapat legyen, elég volt oda kettő és akkor mondjuk a többiek mellé odament még három, a- nem a zsidó gyerekekhez, hanem a magyarokhoz, és akkor-- de érdekes, pedig annyit- de nem- mindegy, öreg vagyok.

I: Annyit hallotta ezt a dalt?

BI: Tessék?

I: Annyit hallotta?

BI: Hogyne=hogyne, hogyne. Hát nekem is volt két fiúbátyám.

I: És ők is mondták?

BI: Nem, nem nálunk ilyen nem volt megengedve. Nem, de nem is volt, szóval nem az a----
üssük a- nem jön be. Na, mindegy.

I: De akkor ezt mégis csak hallotta valahol Ica néni, még hogyha nem is látott ilyen verekedést.

BI: Utcán=utcán, persze.

I: Utcán kik mondták?

BI: Hát ugyanezek a srácok, mentek, aztán danolásztak, mert ugye lehet, hogy ittak is közbe, meg bálról jöttek, vagy kocsmából, és akkor rigmust énekelték, ezt. Pedig szinte még hallom a fülemben is.

I: Volt esetleg más is, ilyen rigmus?

BI: Hát, ha most nem is, de volt, szóval volt. Hát főleg ez a gettósítás idején volt már, amikor már nagyon elszabadult a pokol, hogy úgy mondjam, és akkor ugye voltak a leventék is, aztán akkor jött- voltak a leventék, és akkor már nagyon elszabadult a pokol, mikor-

I: Ez mit jelent, hogy elszabadult a pokol?

BI: Hát több=több atrocitás volt a fiatalok között. Meg a leventéket is befogták ilyen- hogy mondjam? Mai szóval azt mondanánk, hogy propagandamunkára. Szóval kiképzésük is volt a leventéknek és hát oda zsidó persze, hogy nem mehetett. És hát mondjuk azok például szerettek volna menni, mert katonást is játszottak, meg hát ugye milyen a fiatal? Úgyhogy az-

I: Tehát zsidók nem mehetek leventének-

BI: -nem=nem=nem-

I:-pedig szerettek volna. És ott milyen propaganda volt?

BI: Hát nyilván zsidóellenes, meg hát nemzetközi helyzet akkor olyan volt, hát nem- ugye féltek a háborús viszonyok voltak már akkor.

I: Milyen zsidóellenes propaganda volt a leventében?

BI: Hát már az ifjúság- hát az=az már a fasizmusnak az eleje volt szerintem, kezdete volt, amikor már ezek a dolgok voltak, mert a fiatalokat elvitték katonának, ugye már azokat bevonultatták. Hát nekem a bátyáim nem voltak, mert a legidősebb bátyám volt 18 éves akkor, és mindig attól rettegtünk, hogy elviszik katonának, de nem vitték el.

I: Amikor azt mondta, hogy zsidóellenes propaganda volt a leventemozgalomban, akkor mire tetszik gondolni, vagy mire emlékszik?

BI: Hát arra, hogy maga a zsidókat üldözték. Azzal ugye már kezdődött, hogy nem nyithattak- nem járhattak olyan iskolába, ahova a szülők szerették volna, üzleteket bezárták, vagy elmentek és el is mentek sokan a zsidók, szóval akik tudtak, elmenekültek, mert hát az ő- ugye őket már akkor az tud- tudvalevő volt, hogy a gettót előbb-utóbb megvalósítják, mer hát azért már hallott, hogy itt is, ott is, ugye. Például Debrecenben előbb megvalósították, nagyobb helyeken, mert azért az egy mezőközség volt, ez a Hajdúhadháza és itt mondjuk elég sok- hát maga cigánytelep volt. Tehát a zsidó nem olyan nagyon sok- sok volt.

I: Tehát bezárták a boltokat és erre emlékszik Ica néni, ahogy bezárták?

BI: Hogyne, hogyne, lehúzták a redőnyt és kész. Na, akkor a Deutschék üzletét is bezárták. Most már azt sincs, szóval meg hát el is mentek, el is menekültek, másrészt pedig hát lehetetlenné tették őket. Szóval másrészt pedig hát azért külföldre sokan ki tudtak még jutni előtte, még mielőtt a németek-

I: Bezárták a boltokat, például a Deutschék boltja- és akkor attól kezdve ők mit csináltak?

BI: Hát, valószínű, semmit, mert akkor már bevitték őket a gettóba.

I: Emlékszik, amikor fölállították a gettót Hajdúhadházán?

BI: Hát tudtuk inkább. Emlékezni úgy helyileg nem emlékszem, habár pedig elég közel laktunk, közel volt a- a nagynénémékhez, de=de tudtuk, szóval mindenki tudta, hát ugye ők költözhettek, vihettek személyi holmit is, meg talán még bútort is, hát a gyerekek volt- mindenütt voltak zsidó gyerekek, nem úgy volt, már elnézést, (*nevet*) a mai világba, hogy egy gyerek volt.

I: Tehát látta a gettót, volt a gettó környékén Ica néni?

BI: Persze, hát ott eljártunk előtte.

I: És mit látott, hogy nézett ki a gettó kívülről?

BI: Hát mint a lakóházak. Hát egy ki- egy települést alakítottak ki, és akkor az volt a gettó, hát nem egy-

I: Őrizték a gettót?

BI: Igen, igen, na, például a leventéket ide is fölhasználták.

I: És a-

BI: -meg izé- csendőrök. Csendőrök, lóháton, gyalogosan, kakastollasan.

I: Fegyver volt náluk?

BI: Hát úgy igen, igen, puska a vállukon.

I: És látta is Ica néni (...)

BI: Hogyne, hát azt láttuk. Ja, bentről nem, bentről nem. Csak tudtuk.

I: Akkor már kellett hordaniuk a sárga csillagot?

BI: Ó, még előtte, még előtte. Még előtte hordák a sárga csillagot, hát még iskolába jártak a gyerekek és rajta volta a sárga csillag és ki- izé helyre kellett- látható helyre kellett kitűzni.

I: Mit szóltak ehhez az osztálytársak az iskolában?

BI: Nem, nem, ott nem volt. Ott nem volt nézetelté- hát legalább is én nem emlékszem, hogy lett volna, sőt, még a tanító részéről se volt, nagyon-nagyon rendes tanító bácsink volt, mert hát akkor úgy volt, hogy nem volt ilyen tanár, olyan tanár, volt egy tanár, (*nevet*) aztán kész. Vagy nem is tanár, hanem tanító.

I: Tehát a zsidók akkor már sárga csillaggal közlekedetek-

BI:-hogyne=hogyne-

I: -Hadházán.

BI: Hogyne, nekik akkor már látható helyre kik kellett tűzni.

I: Emiatt volt, hogy valaki inzultálta őket?

BI: Hát a leventék például.

I: Hogyan?

BI: Hát úgy, hogy most mondjam azt, nem láttam, de hát hallottuk, hogy meg is verték azt az izét- azt a gyereket, akin nem volt rajta, mert most én gyerekekről beszélek, hiszen én is gyerek voltam, tehát az a közösség volt hozzám közel.

I: Szóval hallott olyanról, hogy valakit megvertek, mert nem volt sárga csillag.

BI: Hogyne=hogyne=hogyne. Azt kötelező volt hordani gyerekeknek, felnőtteknek.

I: Volt tanúja Ica néni valamilyen atrocitásnak a zsidók ellen?

BI: Nem, nem láttam, nem, csak hallottam, látni nem láttam. Hát már akkor kijárási tilalom is volt, hát akkor már az volt, hogy bombáztak, riadó volt, jött nap- éjjel-nappal, ugye és akkor már mentünk a pincébe, vagy ki hova tudott men- ki voltak jelölve ő: izé, na például nem mehettek óvóhelyre.

I: A zsidók nem mehettek óvóhelyre.

BI: Nem mehettek, nekik külön óvóhely volt vagy valami, nem tudom mi, azt nem tudnám megmondani, de óvóhelyre nem mehettek. Például az iskola pincéjébe, a: a hát a magánházba ha beengedték, mert ugye pincébe kellett menni.

I: A zsidóknak nem volt óvóhely ezek szerint. Ez lehetséges?

BI: Hát ha nekik volt ba- nem- hát ha olyan épületben laktak, ahol volt pince, mert hát ott csináltak árkokat is szóval ilyen földből. (Ástak szabályszerű) árkot és oda is mentek emberek.

I: Hajdúhadházán voltak kijelölt óvóhelyek, de oda a zsidók nem mehettek.

BI: Nem, nem mert mi is kijelölt óvóhelyre járunk. Mert nem- például volt a nagybátyám egy kis- kicsike sánta ember volt és azt mondta, hogy most akkor miért menjek és akkor potyára

megyek, ha nem lesz. Mert ugye volt, hogy riadó volt, de nem volt bombázás és (ez volt a jelszó) aztán hát csak ne legyen, menjünk potyára, hogy ő most nem jön, mert akkor a múltkor is potyára mentünk, mert nem volt bombázás, ugye. Mit tudták azt, hogy mikor elindult a repülőzúgás, hogy arra jön, vagy nem arra jön. Vagy hol szórja le a bombát. Úgyhogy ilyenek voltak sajnos. Nagyon rossz gyerekemlékek.

I: Amikor bezártak a boltok, akkor mi történt aztán a boltokkal?

BI: Kirabolták.

I: Kik?

BI: Hát--- mindenki. Ilyenek az emberek.

I: Helyiek? Hajdúhadháziak?

BI: Helyiek, helyiek.

I: Látott ilyet Ica néni?

BI: Hát láttuk, tudtuk kik, mert hát azért nem a- hát szóval láttuk, hogy na, viszik, ugye. Kirab- meg hát éjjel rabolták ki a másik fele pedig- na hát ők is eldugtak, amit lehetett. Hát olyan volt, hogy levágták a disznót és a zsírosbödönt beásták a földbe.

I: Kik?

BI: Hát a tulajdonos. Levágta a disznót, mert ugye ha nem vágta le, akkor elvitték, ugye, be kellett szolgálatni, és akkor ezek csináltak, szóval ne lássák.

I: De ezek kik voltak, akik disznót vágta, és elrejtették?

BI: Hát a gazdák.

I: De ezek nem a zsidók.

BI: Nem, hát a zsidó nem foglalkozott mezőgazdasággal, azok kereskedők voltak, egyáltalán nem. Vagy értelmiségiek.

I: Tud arról, hogy valaki konkrétan valamelyik boltot kifosztotta?

BI: Nem=nem. Hát olyan csapatmunka volt az. *(nevet)* Nem. Csapatmunka volt.

I: Később kiderült, hogy valamelyik holmi ide került, vagy oda került. Tudott erről Ica néni?

BI: Hogyne, vissza is volt- volt, aki vissza is szerezte. Hát házakat, lakásokat is kaptak vissza, mikor hazakerültek.

I: Mikor gettóba kerültek, lakásokkal, házakkal mi történt?

BI: Hát beköltöztek.

I: Kik?

BI: Hát cigányok, aki meg- akinek nem volt lakása. Hát nyilván nem a Fő utcán lakó izéből költöztek el, akiknek volt, hanem a szegények.

I: Tud konkrétan, hogy ez ide került, az oda került? Erre emlékszik Ica néni?

BI: Hát nem, mi olyan helyen laktunk, ahol egy- szóval Fő utcából, a 4-es főút ahol megy, abból nyílt az az utca, Arany János utca, ott, mi ott laktunk az olyan hely volt, hogy köves út volt, nem földút, szóval az már jó hely volt, hogy úgy mondjam. Úgyhogy nem, tudni nem tudok, de volt, az biztos.

I: Nem maradtak üresen se a boltok, se a- mármint nem maradtak üresen a lakások, mert oda beköltöztek emberek.

BI: Nem, de valameddig igen. Na jó, de akkor volt, ami le is volt bombázva, úgyhogy a szilánkot kapott, mondjuk ilyenek voltak.

I: Lakásban levő ingóságokkal mi lett?

BI: Elhordták azt is, nem maradt ott. *(nevet)*

I: Tudja azt, hogy ki vitt el, mit? Esetleg a Deutschéknak a nem tudom, mije hova került-

BI: -nem- nem, ők a 4-es főútnál laktak. Nem, nem tudjuk így név szerint, meg hát nem is tudtam, de hát a gyerek nem arra figyel.

I: Bekerültek a hajdúhadházi zsidók a gettóba.

BI: Igen.

I: Mennyi ideig voltak ott a gettóban?

BI: Nem sokáig, nem sokáig, időt nem tudok mondani, de nem sokáig, mert aztán jöttek vag-bevagonérozták őket, szóval hogy elviszik őket.

I: Ezt látta Ica néni?

BI: Azt igen, azt igen.

I: El tudná mesélni, hogy volt?

BI: Ugye már eljött a híre nagyjából, hogy=hogy el kell nekik menni viszik a- Németországba és krematóriumba, ugye, ez volt az izé-

I: Ezt tudták már akkor?

BI: Sajnos igen. És akkor-

I: Ki mondta ezt, Ica néni?

BI: Hát, beszéltek. Összejöttek- mikor a légópincébe mentek- mentünk, mert riadó volt, akkor a gyerekek mi- most mondjam azt, hogy rendetlenkedtünk, meg a felnőttek- meg izgultak és rettegetek. Akkor ott, ugye izé- szóval elterjedt az, hogy pakolnak, meg aztán kiadták, hogy mennyi idő alatt kell ennyit, ennyit holmit vihetnek magukkal és mit vihetnek. Egy napi élelmet, vagy két napit, hát azt én nem tudom, magukkal, meg váltás ruhát, szóval ilyeneket is, és akkor pakoljanak és akkor sorba állították őket és megvolt, hogy ekkor és ekkor és akkor mint a menet- menetelés, amikor felállított emberek. Akkor álltak a gyerekek szüleikkel és akkor mentek, de hát férfiak nem nagyon voltak otthon, azokat elvitték munkaszolgálatosnak. A férfi kevés volt, nagyon öreg, meg beteg volt már az, aki otthon maradt, hogy úgy mondjam.

I: Ica néni látta ezt a menetet?

BI: Hogyne=hogyne, hát láttam ezt. Ez volt, mert mint már mondtam, a nagynéném az bábaasszony volt a faluba, és ő bement a gettóba, mert szült egy kismama és az másik- ketten voltak a faluba, és már bábaasszony, szülésznő, és a másik nem ment be és akkor érte jöttek az én nagynéném, az édesapám testvére volt. És ő be- bement és neki is öt gyereke volt és ugye ott a kismamának is menni kellett, ugye abba az időbe a- a bábaasszony látta el a nyolc napig jártak, meg hát ameddig szükséges volt a mamát is kezelni, meg a gyereket, ugye köldök- stb., és ugye feladata volt. És ugye ment, mert sajnálta, hogy most mi lesz ugye a- nevit se tudom, pedig tudtam a nevét, de sajnós elfelejtettem, az asszonykának és akkor mentünk, a Mari néni vitt engem is, mert biztos én mentem, mert én voltam kíváncsi. És mentünk a vasútállomás fele és ugye ők a- az úttesten ment ez a sor. Tehát a- azon gondolkozom, hogy mégis sokan lehetnek, mert szinte előttem van az a csapat, hogy úgy mondjam, ahogy mennek. Tehát mint mikor mondjuk egy osztály megy, és szóval de menettel, de csomagokkal-

I: Hányan lehettek?

BI: Hát, ez az, amit nem tudok megmondani, mert ugye csak az van előttem, hogy meneteltek, gyereket ölbe, nyakba, kézen fogva, meg a csomagokat, ugye mert megvolt, hogy mit vihetnek, hát persze, hogy vittek mindent. És akkor még közben beteretelték őket egy orvosi rendelőbe, ott valahol a községháza- nál- községháza- ott volt rendelőin- gondolom én, orvosi rendelő, és ott még megvizsgálták, hogy aranyat nem-e dugtak el a- főleg ugye a nők. És-

I: Mit jelent ez a vizsgálat?

BI: Hát nőgyógyászat- hát a testüregeibe nem helyezték-e el aranyat, vagy hát- aranyat és pénzt, ugye hát ez volt a lényeg, azokat kobozták el. Hát és akkor-

I: Erről honnét tud, Ica néni?

BI: Tessék?

I: Erről honnét tud?

BI: Hát előttünk zajlott. Hát mentek be és akkor a nőknek be kellett menni az orvosi rendelőbe és akkor kijöttek és mentek tovább.

I: Ők mondták?

BI: Persze, és akkor utána-

I: És mit mondtak?

BI: A nagy- hát ezt, hogy megvizsgálták őket és keresték. Úgyhogy a nők bementek, (...), a nőket bevitték és aztán visszajöttek és ment a menetoszlop tovább.

I: És mit mondtak, hogy hogy bántak velük?

BI: Hát hogy, hát sírtak szerencsétlenek. Ugye a szituáció miatt is, gondolom én, meg hát a történés, az nem volt számukra mindegy.

I: Jöttek vissza ebből a rendelőből sírva ezek a nők.

BI: Igen, és akkor utána mama odament a Mari néném, ehhez a fiatalasszonyhoz, például és magyarázta neki, hogy mit csináljon a kicsivel még, hogy a köldöke rendben legyen, meg stb. és belökték a nénémet is az izéba- ja, csendőr- ja, csendőr kísérte- hát nem azt mondom, hogy sorfal, de jó, ha- emlékképembe többen voltak, akik kísérték ezt a menetoszlopot, hogy így mondjam. És akkor=akkor a- mondta a néni, hogy vigye- és csendőr odament és na, menjen innen, mert magát is belököm és így megfogta és betaszította- itt állt a járdasziget- és ugye volt a járda és akkor oda belökte. Nem úgy, hogy fölborult, csak úgy, hogy meglökte. Na, én erre elkezdtem sírni, na mindegy, hát visszalépett aztán a néni, belökte a sorba, hogy majd magát is elvisszük. És akkor átmentünk a fő úton, a- ottan a vasútállomáshoz és akkor mi már nem mentünk tovább, mert a nénim azért ment, hogy még ellássa a (ma is rossz emlék) a kismamát izével. Szóval hát lelketlenség volt. Hát, mint ahogy ahhoz is volt lelkük, hogy amit utána végeztek. Ismeritek az izé könyvét, a Kertész Imre könyvét? Hát az- az olyan valóság, mint ahogy mi itt most ülünk. Az így volt. Úgyhogy. Ez volt, aztán visszajött, szóval volt, akik visszajöttek, szóval jött vissza ismerős.

I: Ica néni még visszatérve ehhez a menethez. Hogy bántak ezek a csendőrök azokkal, akiket kísérték?

BI: Hát, olyanok, mint az emberek. Egyik rendes volt, a másik nem volt rendes. Általában a csendőrök nem voltak rendesek, mert az nem volt csendőr. Az nem ment csendőrnek, aki szóval ahhoz karakter kellett, hogy egy izé- hogy valaki csendőr legyen nem is szegény ember, aki csendőr, meg kell, hogy mondjam, hanem a XY izé- földbirtokosnak, vagy ha nem is földbirtokos, de gazdának a fia például. Ugye jó kiállítású volt, bajuszos, jó kiállása.

I: Erőszakosak voltak ezek a csendőrök ott a menettel?

BI: Hát, tartották a- a rendet, hogy úgy mondjam, ugye. Hát ha megy egy menetoszlop, hát ottan a gyerekek fogták az anyjuk kezét, vagy a szoknyáját, vagy mondom, a nyakában volt, hát ahogy tudták. Vitték a gyerekeket, meg hát a holmit. A vagonhoz már nem mentünk ki, az állomáshoz, nem mentünk oda, mondta Mari néni, hogy megyünk kislányom vissza.

I: Milyen hosszan mentek együtt a menettel Ica néniék?

BI: Hogy?

I: Milyen hosszan mentek együtt a menttel?

BI: Hát, onnan a gettótól az izéig, hát mennyi kilométer lehetett (az az út, ahol) a gettó volt, kiértünk, mert közben mondom, ott az a- rendelőbe bementek az orvosiba és-

I: Ki végezte az orvosi vizsgálatot?

BI: Nem tudom. Hát nyilván orvos, vagy esetleg egészségügyi- hát abba az időbe védőnők voltak, valószínűleg, hogy ezek voltak befogva a- (*köhint*)

I: Azt tudja, hogy voltak a rendelő környékén csendőrök?

BI: Hát jött a sorral.

I: De a rendelőben.

BI: Azt nem tudom, hát bent nem- én nem voltam bent.

I: Megállt a menet és akkor megvárták, amíg végeznek a nők?

BI: Igen=igen=igen és akkor mentek tovább.

I: Volt olyan, aki esetleg nem akart bemenni?

BI: Nem, á, nem, le voltak már akkor idegileg, meg fizikailag fáradva, meg a félelemtől, hogy mi hova, meg mi lesz. Hát meggyötört emberek voltak.

I: Miről volt szó a menetben? Beszélgettek-e vagy mondtak-e valamit?

BI: Nem nagyon, nem. Sírtak. Ez olyan- mondjuk, hogy visszaemlékezés ez persze, hogy sírtak. Sírtak, meg búcsúzkodtak, mert azért nem csak én voltam, meg a Mari néni, (*nevet*) hanem hát a polgári lakosság, stb., magyarok mentek, szóval a szomszédjaikat, az izéket azért- az együttérzésük az az embereknek megvolt.

I: Volt, aki örült annak, hogy őket most elviszik? Voltak ilyen megjegyzések?

BI: Nem=nem=nem.

I: Hány csendőr ment velük?

BI: Hát, nem tudom megmondani. Nem fogom- nem tudom megmondani, mert csak ugye előttem van a kép, a ren- a csendőröknek a kakastoll ottan izé- mert általában ők lóháton jártak, ugye egy falu azért nagy- mondjuk Hajdúhadház egy nagy falu ahhoz, hogy ők eljussanak minden területre. És ők járták az utcákat tisztességgel, mert nem volt szabad a gettóból kimenni.

I: És ők lóháton kísérték a tömeget?

BI: Nem emlékszem, érdekes módon, azt, hogy a csendőri kép úgy jön be, hogy=hogy lóhát, de azt hiszem, hogy inkább az őrzőknél volt, tehát amikor ellenőrizték, hogy mit tudom én, nincsenek-e kint. Mert azért nem volt szabad kijönni. Vagy talán engedéllyel jöttek ki.

I: Amikor kijöttek a rendelőből, még egy kérdés, amikor kijöttek a rendelőből a nők, mondtak olyasmit, hogy ott bántották őket?

BI: Nem, nem, ez a vizsgálat volt az izé, a téma, a téma és csak a nőket vitték be és azért csak ott a-

I: Fiatalokat és időseket, gyerekeket?

BI: Nem, nem, nem, azok ott maradtak, mondom, csak a nőket vitték be. Ezért van az, hogy nyilvánvalóan, hogy az ékszereket meg ezeket, pénzt, ilyesmit.

I: És mit szóltak ehhez a falusiak?

BI: Sajnálták őket. Amikor békés nép volt. Szóval sajnálták.

I: Mit mondtak konkrétan?

BI: Hát hogy- hát mit? Hát embertelenség, meg szegény ilyen-olyan néni, bácsi. Még ők jól megéltek együtt.

I: Mondták- tehát a csendőröknek ezt mondta ezt valaki? Hogy embertelenség, amit a zsidókkal-

BI: Nem, hát nem: olyan helyzet nem volt, hogy ezt merték volna mondani, ebbe az időbe.

I: Csak egymás között mondták, halkán.

BI: Igen, halkán, hát meg este, beszélgetés közbe, abba az időbe nem rádió, meg tévé-, tévé, rádió se volt, a csendőrlaktanyába volt kitéve az ablakba a rádió, amikor a- a Horthy bejelentette, hogy kilép a háborúból, akkor oda kitétték a csendőr ablakába- a

csendőrlaktanya ablakába a rádiót. Hát nem volt abba az időbe még rádió, nekünk se volt. Szegény embernek nem volt. De nemcsak a szegénynek. (...) luxus.

I: Helyi csendőrök kísérték a menetet?

BI: Hát attól függött, hogy honnan- toboroztak.

I: Ismerte?

BI: Nem volt nekünk ismerősünk. (A mi családunk az----- nem volt kapcsolatba.) Szegények voltunk. *(nevet)*

I: Látott még más alkalommal is zsidókat, vagy másokat, akiket így elhurcoltak?

BI: Nem=nem=nem, hát ugye még nem- a mi környékünkön ez a két család volt, akit- de hát volt pékség- volt pékségük is volt, szóval tudta inkább az ember szájhagyomány- száj-terjedés útján is, hogy hallás útján, hogy most akkor ezt is elvitték, vagy ez is bezárt, szóval (...) pékségük. Pékségre emlékszem, fűszerüzletre, meg izé is volt, rőfös bolt, textil- rőfös-

I: Nevekre emlékszik, hogy őket hogy hívták?

BI: Nem. Hát nem- cégtáblára volt kiírva, nem volt hát- (nem volt ... olyan, hogy) Hangya szövetkezet, (de az már a magyaroké volt.)

I: Akkor látott vonatokat még Hajdúhadházán keresztül.

BI: Keresztülmenni, igen, mert kíváncsi a gyerek, azt ugye kimentünk gyerekek, bátyám, meg a- kimentünk az állomásra nézni, hogyne, ott ment keresztül a vonat. Hát hozták a távolabbi részokról, gondolom Szabolcsból, vagy-

I: De miket- mit látott pontosan?

BI: Hát vagon, vagonok, és az emberek néztek ki az ablakon, mert hát nem luxusvonattal mentek, hanem szabályszerű vagonnal. (...) az a rácsos ablaka és akkor ott láttuk, hogy mennek.

I: Mondtak valamit ezek az emberek, kiabáltak, vagy sírtak?

BI: Sírtak, integettek. Sírtak és integettek a báméskodóknak, hogy így mondjam.

I: De hogy integettek?

BI: Hát a- ki az ablakon, vagy a rácson, izén- rácson, ami van a vagonon.

I: -ezek a vonatok-

BI: Hát állomáson meg kell állni, persze.

I: Megálltak. Hány ilyen vonatot látott és hány ilyen vagon volt egy-egy vonaton, ha még emlékszik rá.

BI: Hát, hosszú volt-

I:-hosszú?

BI:-mert hát több helyen- nyilvánvaló, hogy most már akkor ezt csak én most utólag tételezem fel, hogy Szabolcsból, mert például Szabolcsban több- valószínűleg a cigányok is voltak akkor, a cigányokat is vitték ám el. Tőlünk nem nagyon, Hadházáról, nem nagyon.

I: De látta azt, hogy kik vannak a vagonokban?

BI: Nem, (...) nem, annyira nem volt a látkép olyan, hogy az lehetett rátekintetni.

I: Amikor megálltak az állomáson, amikor megálltak a vagonok, akkor voltak örök, a vonat környékén?

BI: Hogyne, a vasútállomást mindig őrizték abban az időben, persze. Leventék, meg nyilasok, meg csendőrök. Hát ez volt akkor a hatalom.

I: És mondjuk azok az emberek kiabáltak valamit a vagonból, mondtak valamit?

BI: Sírtak, mondom, az maradt meg bennem, hát, arra nem emlékszem, hát kivel kiabáltak volna-

I: -ha kértek volna esetleg valamit- tehát mondjuk ezt, hogy-

BI: Nem, meg se merték volna tenni, nem lehetett közel menni. Hát az egy (uralom) volt azért akkor.

I: Hány ilyen vonatot látott? Hányszor, vagy hány alkalommal látott vonatot?

BI: Hát, talán kétszer, szüleim nem engedtek, hát ezek mind partizánakciók voltak a gyerekek részéről, de hát főleg a fiúk, ugye. --Nem.

I: Jöttek vissza Hajdúhadházára?

BI: Jöttek, jöttek, hál istennek, hogyan jöttek, de hát akkor utána már-

I: Kik, mennyien jöttek?

BI: Nem, nem inkább a gyerekekre, meg tudtuk, hogy mit tudom én, volt a sarkon egy fűszerüzlet és annak nem jut eszembe a neve, mert az már (valószínűleg nem ő volt), mert Csikós nevezetű volt, az nem zsidó név, és akkor- de előzőleg ott zsidó üzlet volt. Hát egyrészt nyitottak ki üzletek, másrészt pedig vissza-

I: (...)

BI: Hát vissza- azért aztán utána- háború után, visszaperelték, szóval voltak, akik visszakapták a tulajdonukat, kilakoltatták magyarul a beköltözőket, a- mondjuk például a pékségbe, tudom, határozottan, mert ott volt a nagybátyámnak, illetve az unoka- ki volt, mármint a lányának a férje. Az volt a nagybátyám, nem tudom milyen rokonsági fokozat, és onnan- mellett volt a pékség, az például visszakapta az egész pékséget.

I: Ki?

BI: Az a pék, az a zsidó, aki=aki beköltöztek, elvittek, és hazajöttek, visszakapta a pékségét.

I: Ingóságokat is visszakaptak?

BI: Hát, azt nem tudom, mert azt úgy széthordták, hogy *(nevet)* az nem valószínű, hogy azt vissza, de a házakat, szóval ilyen nagyobb házakat visszakapták.

I: Ica néniékhez került valamiféle ingóság? Ica néniékhez került valami ingó?

BI: Nem, á! Á, arról szó sincs. *(nevet)*

I: Ott maradtak aztán azok, akik visszajöttek, vagy később-

BI: Sokan kimentek, sokan kimentek. Vagy már nem is jöttek a gettóból sokan vissza, hanem kimentek.

I: Voltak népbírósági perek Hajdúhadházán?

BI: Hát, Debrecenben volt az inkább, mert ott volt a bíróság, Hadházán nem nagyon.

I: Tud arról, hogy valakit Hajdúhadházáról népbírósági perben elítéltek?

BI: Nem, nem tudom, hát az már mihozzánk nem ért föl, hogy mondjam, az már magasabb.

I: Jártak templomban ott, Hajdúhadházán annak idején, református templomba?

BI: Hát, mi nem jártunk, nem voltunk egy vallásos család, de én konfirmáltam, 12 éves korban konfirmált az ember, akkor én még konfirmáltam, de mi nem.

I: Tehát lelkészek ott nem nagyon beszéltek a- vagy kérdezem, beszéltek a lelkészek arról, hogy mi történt a zsidókkal, volt erről szó a templomban?

BI: Biztos beszéltek, ez csak megint saját (intuíció), mert ugye a bába, a szülésznő, szóval a bába az keresztelve- mikor a reformátusok keresztelnek gyereket, akkor a szülők, a keresztszülő tartja a gyereket és a szentelt vizet a papnak a bába- a bába ott van, és asszisztálna, magyarul az az asszisztense a tiszteletes úrnak. Úgyhogy- és azok jóban vannak és

emlékszem rá, hogy a Mari néni temetésén ott volt a református tiszteletes úr, aki ott nálunk volt, akinél konfirmáltam, tehát ő volt a vezető pap, mert volt ott kettő-három, már nem emlékszem.

I: Tehát akkor hogy volt, miből gondolja Ica néni, hogy volt szó arról, hogy mit történt a zsidókkal, hogy volt szó arról a református templomban?

BI: Hát onnan tudom, hogy a Mari nénitől tudom.

I: Mari néni, a nagynénje valószínűleg beszámolt erről.

BI: Igen, igen, igen-

I: De mondjuk a lelkész nyilvánosan beszélt erről vajon?

BI: Nem tudom, nem tudom, azt Mari néni tudná megmondani, szegénykém (*nevet*), ha élne. De ő is a háború alatt halt meg, a pincébe, infarktust kapott és meghalt. Úgyhogy és tiszteletes úr, ez mind csak műsoron kívül, mikor a Mari néni temetése volt inf- a szószékről elmondta, hogy stb., akkor, mikor a Mari néni, akkor halt meg a pap, mikor a Mari nénit temették, de ez egy véletlen összejátszás volt. Ugye hosszú-hosszú évekig együtt jártak, és szinte egy olyan=olyan mítosz keletkezett belőle, úgyhogy nem tudom. De hát ők biztos megbeszélték, mert az is egy nagyon rendes ember volt, a nagynénémről nem beszélve, az olyan egy áldott asszony volt.

I: Arról tud esetleg, Ica néni, hogy valakinek sikerült elbújni a zsidók közül, amikor elvitték őket?

BI: Nem tudott ott hova elbújni, nem tudok, de nem volt ott lehetősége. Elmentek, elmentek, szóval sok- a gazdagabbja, most így mondom, a gazdagabbja az elment. Szóval magyarul a szegény zsidók maradtak ott, mert nem volt hova menni. A gazdagabbak azok elmentek előbb. Nyilván az információjuk is, a izé- (ami volt), hogy elmenjenek.

I: Ica néni, köszönöm szépen, itt most akkor álljunk le egy pillanatra.

I: Ica néni, kis technikai szünet után folytatjuk a beszélgetést. Elsőként azt szeretném megkérdezni, visszatérve itt a korábban elmondottakra, hogy látta-e Ica néni azt, amikor a zsidókat beterelték a gettóba Hajdúhadházán?

BI: Azt, hogy beterelték, úgy mint a nyáját, hogy úgy mondjam, azt nem láttam, de azt, hogy mentek, nem--- tudtuk inkább. Azt mondanám, hogy-

I: Nem látta azt, amikor hogy bevonultak ezek szerint maguktól. Maguktól vonultak be, vagy hogy- hogy volt ez?

BI: Az úgy volt, hogy értesítették őket, hogy-- nem egyszerre, mer most hogy így kérdezed, hanem az volt, hogy most már na, nekik is menni kell. Tehát már XY-nak menni kell, tehát volt, aki bent volt, de nem egyszerre, nem egyszerre. Nem volt egy tömegjelenet az, hanem úgy, fokozatosan.

I: Értem. De látta ezt magát, hogy mondjuk valaki XY?

BI: Igen, láttuk, ha nem- szóval hogy mondjam? Tudtuk, hogy mennek be. Mennek be, meg csomaggal, ugye megvolt, hogy mit vihetnek magukkal.

I: Konkrétan családokat láttak, amikor-

BI: Igen=igen=igen.

I: Emlékszik, hogy kik?

BI: Nem, nem.

I: Azt látták, hogy csomaggal haladnak a gettóba, vagy a kijelölt területre.

BI: Igen=igen=igen=igen. Na jó, hát ez alkalomszerű volt, mert nem az utcán élünk, hanem lakásban meg iskolában vagyunk, én például mint gyerek.

I: Kísérték őket, vagy csak úgy maguktól?

BI: Kísérték, kísérték. A nyilasok, meg a=a- hát nem állítom, hogy csendőrök, mert azt nem- arra nem emlékszem annyira, de a nyilasokra igen. Tehát ez volt a szenzáció, tkp. az izé, hogy kb. egy időben, mert annyira sok. Amikor a zsidóüldözés megkezdődött, akkor kezdték el a nyilasokat is beállítani. (Ezt a suhancokat.) (*köhint*)

I: Nyilasok kísérték ezeket a zsidó családokat.

BI: Igen, meg=meg- én nem tudom, minden hívták őket akkor. De nem csendőrök, azok csak inkább felügyeltek.

I: Arra emlékszik, hogy amikor látta őket, akkor ez hogy zajlott, tehát ott volt valamiféle erőszak a nyilasok részéről, vagy pedig?

BI: Nem láttuk azt, olyat nem láttunk. Olyat nem láttunk. A sor- én a- ez a- változatlanul a Mari néni körül forgok, hogy arra emlékszem, szóval az maradt meg az emlékezetemben, hogy ott tartottak rendet, a- szóval az tényleg egy ilyen alakulat, mikor egy alakulat vonul.

I: A menet az állomásra.

BI: Igen=igen=igen. Szóval az, hogy a gettóba az, hogy fokozatosan költözte be, az biztos, mert mondom, ez izé volt, hogy na, most már a Grünéket is bevitték, meg a Deutschékat is, szóval kinek ki állt közel hozzá, ugye itt a családok között kapcsolat volt. A magyar, meg a zsidó családok között. Hát ott nem volt ellentét.

I: Mennyi ideig volt a gettó?

BI: Nem sokáig, nem sokáig.

I: De körülbelül.

BI: Hát egy évet? Nem sokáig.

I: Egy évet?

BI: Hát zajlott ez. Hát nem úgy volt-

I: A gettó maga. Tehát mennyi ideig voltak a zsidók a gettóban, ez a kérdés.

BI: Hát- nem- nem tudnám az időt meghatározni. De azért hosszabb ideig.

I: Tehát néhány hét, néhány hónap?

BI: Inkább néhány hónap, inkább néhány hónap. Hát ezt a-

I: Milyen körülmények között éltek ott a gettóban, arról tetszik-e tudni valamit, vagy hogyan?

BI: Hát hogyne, úgy, hogy egyik lakásba- mondom, házak voltak oda be volt egy=egy a házba, hát egy vidéki házba, ami állt két szobából mondjuk, ugye mert volt egy tisztaszoba, meg egy izé- szoba, meg középen egy pitar- pitvar, konyha, mert úgy hívták és ott izé- be=be volt költöztetve mondjuk két család hat gyerekkel. Szóval.

I: Hogyan ettek, hogyan tisztálkodtak? Erről tetszik valamit tudni?

BI: Hogy?

I: Hogyan ettek, hogy volt az élelmiszerellátásuk?

BI: Kijárhattak. Kijárhattak. Volt így kijárási- szóval nem hordtak nekik enivalót, önekik kellett gondoskodni, tehát kaptak ők kijárási- volt amikor kijárási tilalom. Hát a magyaroknak is volt kijárási tilalom, sokszor, amikor légiriadók, meg izék voltak.

I: Nem-zsidók mehettek a gettóba? Mint ahogy a Mari néni a-

BI: Engedéllyel, engedéllyel. Volt ott parancsnok. Engedéllyel, persze.

I: Mari néni mit mondott, hogyan zajlott le a- mondta ugye, hogy bement a szülésre.

BI: Igen=igen.

I: Hogy volt, mint volt, arról mesélte-e Mari néni valamit?

BI: Hát hogyne, hogy milyen aranyos a kisbaba, meg egészséges is, hogy aggódik érte. Nem, szóval különösebbet nem. Nem=nem mesélt. És haragudott a másokra, hogy nem ment, ti. nem az ő betege volt, a bábát is fogadják, mint ma nálunk divat az orvost fogadni, ott a bábaasszony az nemcsak akkor gondozta a szülésre váró nőt, amikor- hm: már a szülés ideje eljött, hanem hát többször járt hozzá. Meg a védőnői hálózat- védőnő volt, a faluba is és akkor az ott rendelt a község házában, a védőnő. És oda jártak a kismamák, akkor is volt, ha nem is terhesgondozás, úgy mint ma, de azért volt és a bábák ott voltak.

I: Mit mondott a Mari néni, hogy a másik bába miért nem vállalja?

BI: Hát valószínűleg hogy nem merte. Hát féltek ám akkor az emberek. Féltek. Hát nem úgy- félt, valószínűleg. Nem hiszem, hogy- hogy mondjam, gyűlölködés izéből, hanem inkább félelemből.

I: Amikor elindult a menet a gettóból, felismert-e valakit azok közül az emberek közül?

BI: Ismerős közül- nem=nem.

I: Nem volt ismerős hajdúhadházi zsidó a menetben?

BI: Az mind hajdúhadházi volt, az aki ott ment.

I: De voltak ismerősök, akiket ismert Ica néni?

BI: Igen=igen. Azokat nem, nem láttam-

I: -nem látta-

BI: Így van. Tehát azt se tudjuk, hogy például a Deutschék mondjuk a- hogy nem-e mentek el már előtte. Hogy bementek-e a gettóba, vagy elmentek. Sokan elmentek ám. El tudtak menni. Hát ugye volt ennek előszele, hogy őket be- hát meg már másutt, nem Magyarország volt és Hajdúhadház volt az első, aki- hát-

I: Azt, hogy mennyien voltak, meg tudná-e becsülni?

BI: Mondom, hogy körülbelül- most megint gyerekfejjel gondolok, mint egy iskola mikor megy, egy ilyen csapat, hogy úgy mondjam.

I: Múltkor említette, hogy olyan száz körül lehetek.

BI: Hát igen, egy csapat.

I: Attól függ, mekkora egy iskola, vannak kis iskolák, meg nagy iskolák.

BI: Hát igen=hát igen. Ez is olyan, hogy amennyit belát. Hát mit lát be egy gyerek, ugye. Mit lát. Azt látta, hogy sokan vannak, és sírnak, és csomagok vannak és a gyerek az apja nyakát-
apja nyakába nem, mert az odavolt munkaszolgálaton.

I: Arról is volt szó múltkor, hogy a csomagokat, amiket vittek magukkal, azokat is külön
átvizsgálták.

BI: Persze, persze-

I: -azt látta?

BI: Hát az nem ott vizsgálták át, hanem hát a bevonulásoknál is. Tehát hogy mondjam?
Amikor felállították őket, hogy na, mennek, hát nem kocsival vitték, gyalog kellett, hogy
menjenek az állomásra. Nem- nem is kocsival kísérték. A kísérők is- tehát a- akik kísérték
őket, azok is- izé, gyalog mentek. Szóval nem volt, hogy na, most, kocsira szálljanak, nem.

I: Ica néni-

BI: Cipelték a csomagot.

I: A múltkor említette, vagy az előbb említette, hogy látta ezeket a vonatokat, amiben
emberek voltak-

BI: -igen=igen-

I: - marhavagonokat, vagonokat-

BI: -igen=igen-

I: -emberek ablakokon és ott többnyire sírtak és azt mondta az Ica néni, hogy ezek
valószínűleg zsidók voltak. De miből gondolta Ica néni, hogy zsidók voltak ezek az emberek?

BI: Hát nem én gondoltam, hanem a=hanem a- ezek voltak. Mert hát mondták a felnőttek.

I: A felnőttek mondták.

BI: A felnőttek. Hát mi azt nem tudtuk megállapítani. Akkor tudták, hogy na, megint elvittek egy csomó zsidót a gettóból. Gettókból.

I: Igen, mert azt mondta-

BI: Jött a vonat, igen. Hát az nem olyan személyvonatról leszállnak, fõlszállnak, szóval annak megvan a szituációja.

I: Ica néni, amikor a múltkor beszélgettünk, akkor volt egy olyan mondata Ica néninek, hogy megint visszajönnek azok az idők. Valami ilyesmit mondott nekünk. Talán még nem kezdtük el úgy igazából a beszélgetést, csak úgy megemlítette. Ugye beszéltünk ezekről az időkről, ami a zsidók gettóba zárása, deportálása körüli időkről szól és akkor említette, hogy hát a mostani idők is valamennyire hasonlatosak azokhoz az időkhöz.

BI: Hát azt mondjuk biztos nem ezt- így gondoltam, hogy hasonló.

I: Lehet, hogy félreértés-

BI: Ez valószínűleg, hogy nem, de az, hogy nem szabad engedni, ami most történik, nem volna szabad engedni-

I: Mi történik most?

BI: -hogya=hogya- hogy hát mindannyian tudjuk, hogy azért aki nyitott szemmel jár, hogy azért sok- most vegyem egy tüntetést, a legutolsó országházi izét- izé tüntetést? Hát mit csinált a jobb szélső- jobb- szélsőjobb, hát mit csinált?

I: Mit csinálnak? Mire tetszik gondolni?

BI: Jaj, hát arra, hogy ezt nem szabad megengedni. Nem szabad megengedni, hogy- hogy ez a mozgalom tovább menjen.

I: Mert mit csinál ez a mozgalom?

BI: Hát ez--- hát igen, ezek már érzelmi dolgok, hogy ki hogy érzi, de én úgy érzem a saját magam részéről, hogy=hogya nagyon e- el van vadulva a- na hogy fejezzem ki.-- Szóval drasztikusak, õk- az elveik nem úgy kell harcolni az embereknek, hogy ütni-vágni, meg szidalmazni, stb., másképp is lehet harcolni.

I: Mi a baj a mostani szélsőjossal? Azt tetszett-

BI: A viselkedésük, a magatartásuk és a tettük. Hát szóval mit csinálnak. Hát most vegyem a-
izét a legutolsó tüntetést, a hova- izé- ami volt a- mikor a tévé-házat szétverték, égették? Hát
vagy lehet EU-zászlót elégetni, például? Lehet, na hát ez egy konkrét példa.

I: Ma van antiszemitizmus?

BI: Tessék?

I: Ma van antiszemitizmus Ica néni szerint?

BI: Hát, talán annak nem nevezném, de van. Szóval mondjuk zá- nagyon zárójelbe, de van.

I: Ez milyen formában jelenik meg?

BI: Hát, például most is lehet még a tévébe is hallani zsidózást. Egy-egy csoport részéről. Hát
a másik pedig az, hogy hát például nekem a közvetlen szomszédunk az egy főorvos volt, az
meghalt, annak a lánya orvosnő volt, két fia volt és az egyik kiment Izraelbe, utána kiköltözött
a szülők is, mert nem bírták elviselni, hogy a gyerek ott van, ott megnősült és kimentek utána.
Na most például tőlük származnak hírek, hogy ugye kimentek, azt hitték, hogy a-